

Az áldozattá válás jellemzői Magyarországon a 2005. évi viktimológiai felmérés tükrében*

A szerzők a nemzetközi áldozattá válási felmérés (ICVS), illetve a European Survey on Crime and Safety (EU ICS) keretében legutóbb 2005-ben zajlott viktimológiai vizsgálat magyarországi eredményeit mutatják be. Az ICVS és az EU ICS tíz hagyományos bűncselekmény előfordulását vizsgálja. A 2005. évi magyarországi felmérést a Magyar Gallup Intézet készítette. A megkérdezettek szociális és demográfiai adatainak összegyűjtésével a felmérés arra is választ tud adni, hogy mely társadalmi és életkori csoportot mely bűncselekmény veszélyezteti a leginkább. Magyarország az áldozattá válás szempontjából legkedvezőbb mutatókkal jellemezhető négy ország egyike. A másik három ország: Spanyolország, Japán és Portugália. A magyarországi adatokat vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a hivatalos bűnügyi statisztika és a viktimizációs adatfelvételtől származó adatok messze állnak egymástól.

Bevezetés

A bűnözési jelenségek összehasonlíthatóságát szolgálja az ENSZ Bűnözési trendek felmérése (UN Crime Trend Survey). Az összehasonlító vizsgálatok 1975-ben kezdődtek, és már tizedik alkalommal került sor a bűnözési helyzet felmérésére.

Az áldozattá válással kapcsolatos nemzetközi vizsgálatok 1989-ben kezdődtek. Ekkor fogalmazódott meg a kriminálstatisztika nemzetközi összehasonlításának szükségessége, illetve az egyes országok/régiók bűnözési helyzetének összehasonlító értékelése. Az ENSZ segítségével zajló bűnözési trendeket vizsgáló felmérések ekkortól egészültek ki a nemzetközi áldozattá válási felmérés (International Crime Victimization Survey; ICVS) rendszeres lefolytatásával.

Tény, hogy az Interpol statisztikája tartalmazza az egyes országok bűnözési és bűnüldözési alapadatait. Ezeket az adatokat azonban az országok maguk

* Köszönetet mondunk John van Kesteren úrnak, aki nemcsak a magyar felmérés adatait bocsátotta rendelkezésünkre, de azokat a syntaxokat is, amelyek segítségével az európai vizsgálatban alkalmazott összefüggéseket tudtuk értelmezni. A vizsgálat módszertanával kapcsolatos részletes információk megtalálhatók a <http://rechten.uvt.nl/icvs> honlapon; illetve Van Kesteren, J. N.: Integrated Database from the International Crime Victims Survey (ICVS), codebook and data. INTERVICT, Tilburg, 2007

közik, így az adatközlés nincs tekintettel arra, hogy az egyes országok között a szabályozásban, a statisztikaiadat-gyűjtés módszereiben, a számbavétel módjában, a büntetőjogi felelősségre vonás szabályozásában stb. különbségek lehetnek. Ebből következően az egyes országok által közölt bűnözési adatok, rendőrségi statisztikák csak nagy óvatossággal (vagy még úgy sem) vethetők össze, mivel a különböző országokban eltérő az egyes bűncselekménytípusok meghatározása. Az összehasonlítást nehezíti, hogy a hatóságokba vetett bizalomhoz igazodóan nagy különbség lehet a feljelentési hajlandóság alakulásában. A rendőrség számbavételi gyakorlata is eltér az egyes országokban. Azokban az országokban, ahol nemzeti mintán kérdezik le a lakosok áldozattá válását, a kérdőívek eltérnek egymástól, ezért csak korlátozottan alkalmasak a nemzetközi összehasonlításra.

Éppen ezért az ICVS felmérés és a kutatásban használatos standardizált kérdőív alkalmazása jelentős lépés lesz a bűnözés és a büntető igazságszolgáltatás nemzetközi összehasonlítására. Az is tény azonban, hogy az ICVS lehetőségei is korlátozottak, mivel a fejlődő országokban lebonyolítandó felmérések extrém nehézségekkel járnak.

A nemzetközi áldozattá válási felmérés (ICVS), illetve a European Survey on Crime and Safety (EU ICS) keretében legutóbb 2005-ben zajlott viktimológiai vizsgálat. A felmérést a Gallup Europe bonyolította és az Európai Unió Bizottsága finanszírozta. A tervek szerint 2010–2011-ben kerül sor a következő felmérésre, amely jelentős lépés lesz a European Standardized Victimization Survey (EU ICVS) rendszerbe állítására. A pilotvizsgálatot 17 EU-tagállamban 2009–2010-ben kezdik, és 2013-ban kerül sor a felmérés lebonyolítására.

Tagadhatatlan, hogy a viktimológiai vizsgálatok sokat segítenek abban, hogy pontosabb képünk legyen egy ország bűnözési helyzetéről, és többet tudjunk meg a helyi biztonság összetevőiről, illetve arról, hogy bizonyos területeken, illetve az emberek bizonyos csoportjainál miért nagyobb a sértetté válás veszélye, mint másoknál. A több ország részvételével zajló, nemzetközi standardizált felmérés megvalósítása azonban mégsem tűnik egyszerűnek. Az európai országok egy részében ugyanis már most is évente lakossági megkérdezéssel mérik fel az áldozattá válás gyakoriságát és jellemzőit. A rendszeres viktimológiai felmérések közül talán a legismertebb a British Crime Survey (BCS). Franciaországban és Hollandiában is évente kerül sor lakossági megkérdezésre. Az EU-tagállamokra kiterjedő felmérésnél tehát jelentős gond lehet

annak megítélése, hogy az uniós közösségi szinten lebonyolítandó kutatás vajon helyettesítheti-e a nemzeti felmérést, elegendő-e csak a közösségi felmérés eredményeire hagyatkozni. Az nem lehet kérdéses, hogy a minden EU-tagállamra kiterjedő vizsgálat kérdései – az összehasonlíthatóság érdekében – nyilván limitáltabb vizsgálódási területre terjednek ki, mint az egyes országokban önállóan lebonyolított felmérések. Arra is figyelni kell, hogy az uniós szinten megvalósuló vizsgálatban a magas költségek miatt hosszabb időintervallumok telnek el egy-egy felmérési forduló között. Az a megoldás is felmerült, hogy – hasonlóan a mi népszámlálási gyakorlatunkhoz – tízévenként teljes felméréssel, majd ezen időintervallumon belül rövidebb időközönként kisebb mintán és/vagy kevésbé részletezett megkérdezéssel mérjék fel a sértetté válás jellemzőit.

S még mindig nem értünk a problémalista végére: az adatgyűjtés módszerének megválasztása és a mintakiválasztás is gondot okozhat. A fejlett nyugat-európai országokban ugyanis a felmérések jelentős része internetes vagy telefonos megkérdezésen alapul, mivel a felmérési módszerek közül ez a leginkább költségkímélő. A kevésbé fejlett európai országok azonban csak kérdésőzbiztos közreműködésével tudják felvenni a kérdőíveket, a telefónia, illetve az internet elérhetőségének problémái ugyanis nem teszik lehetővé az olcsóbb technika alkalmazását.

Mit vizsgálnak a felmérések?

Az ICVS és az EU ICS tíz *hagyományos bűncselekmény* előfordulását vizsgálja. Néhány cselekmény esetében további bontást is alkalmaz, így például a gépjárművekkel kapcsolatos cselekmények körében szerepel a gépkocsilopás, a gépkocsiból lopás, a gépkocsiról lopás, a motorlopás stb. Vizsgálja a betöréses lopás, a betöréses lopás kísérletének, a személyi tulajdont károsító lopás és a kapcsolati bűncselekmények gyakoriságát. Utóbbi körben a rablás, a szexuális bűncselekmények és a testi sértés szerepel. A 2005-ben lefolytatott felmérés kérdései kiterjedtek a legjellemzőbb korrupciós cselekmények vizsgálatára is. Külön kérdésblokk foglalkozott a csalással (benne az internetes és a bankkártyával elkövetett csalással), a kábítószerrel kapcsolatos problémákkal és a gyűlölet-bűncselekmények előfordulásával.

Már a legelső felmérésektől kezdve rákérdeztek arra, hogy a sértett tett-e feljelentést a sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt, s ha igen, mennyire

volt megelégedve a rendőrség hozzáállásával és teljesítményével. Hasonlóan, ha a sértett nem tett feljelentést, fontos tudni, hogy mi tartotta vissza ettől. A kérdések kiterjednek a sértett segítő szolgáltatások elérhetőségére és igénybevételére is. Méri a bűnözési félelemmel, a bűnmegelőzési eszközökkel, illetve a bünteteskiszabási gyakorlattal kapcsolatos lakossági attitűdöket is.

A 2005-ös EU ICS felmérésében 18 uniós tagállam vett részt. A kérdőívek felvétele a 16 éven felüli népességben telefonos megkérdezés útján történt. A vizsgálatban részt vevő országokat és a mintanagyságokat mutatja az 1. számú táblázat.

1. számú táblázat: A mintanagyság országokként

	Országos minta	Fővárosi alminta	Összesen
Ausztria	1 198	806	2 004
Belgium	1 213	801	2 014
Dánia	1 198	786	1 984
Észtország	1 687	–	1 687
Finnország	1 212	789	2 001
Franciaország	1 216	800	2 016
Németország	1 202	823	2 025
Görögország	1 216	804	2 020
Magyarország	1 238	865	2 103
Írország	1 202	801	2 003
Olaszország	1 219	804	2 023
Luxemburg	800	–	800
Hollandia	1 209	801	2 010
Lengyelország	5 013	–	5 013
Portugália	1 210	801	2 011
Spanyolország	1 194	802	2 012
Svédország	1 210	802	2 012
Egyesült Királyság	1 204	800	2 004
EU–18 összesen	25 641	12 123	37 764
Észak-Írország	1 200	802	2 002
Skócia	1 206	804	2 010
Összesen	28 047	13 729	41 776

A válaszarány növelése érdekében számos eszközt alkalmaztak a kutatás során. A telefonos kérdezők szakmai felkészítése mellett minden egyes telefonszámot hétszer hívtak fel. Emellett meghosszabbították a felmérés napszakát, hogy azokat a megkérdezetteket is elérjék, akik csak ritkán, vagy csak a nap meghatározott szakaszában tartózkodnak otthon. A legalacsonyabb

válaszarányt Luxemburgban mérték (36,9 százalék), a legmagasabbat Finnországban (56,9 százalék). Az átlagos válaszarány 46,3 százalék volt (2. számú táblázat).

2. számú táblázat: A válaszarány országonként (%)

Ausztria	45,7
Belgium	54,7
Dánia	44,2
Észtország	51,5
Finnország	56,9
Franciaország	46,9
Németország	43,3
Görögország	43,6
Magyarország	52,6
Írország	41,8
Olaszország	54,3
Luxemburg	36,2
Hollandia	46,1
Lengyelország	71,5
Portugália	42,6
Spanyolország	39,6
Svédország	55,0
Egyesült Királyság	42,6
EU-18 összesen*	48,3
Észak-Írország	40,9
Skócia	46,4

* Észtország és Lengyelország nélkül

A telefonos kérdezés valamivel magasabb érintettségi mutatókat eredményez, mint a „face to face” módszerrel végzett adatgyűjtések. Az eltérés magyarázatául két tényezőt szoktak kiemelni, az egyik szerint a telefonos kérdés során olyan bűncselekményeket is megemlítenek a válaszadók, amelyeket közvetlen interjúszituációban a kérdezőbiztosnak nem vallanának be, a másik magyarázat szerint azok vállalkoznak inkább a telefonos válaszadásra, akik valamilyen formában érintettek.

A hazai felmérés eredményei

Magyarországon az elmúlt 15 évben négy alkalommal készült országos mintán felmérés a hazai lakosság áldozattá válási jellemzőiről. 1996-ban 756, 2000-ben 1513 fős lakossági mintán tudakolták a kutatók a bűncselekmények

áldozatává válás sajátosságait. 2003-ban az Országos Kriminológiai Intézet folytatta le az első nagymintás megkérdezést (N = 10 020), amelynek eredményei a sértetté válás nagyobb veszélyével kapcsolatos kulcstényezőket jelezték.¹

A 2005. évi magyarországi felmérést a Magyar Gallup Intézet készítette. A megkérdezettek szociális és demográfiai adatainak összegyűjtésével a felmérés arra is választ tud adni, hogy mely társadalmi és életkori csoportot mely bűncselekmény veszélyezteti a leginkább. A megkérdezettek a háztartásukat érintő bűncselekményekről számoltak be, de a személyüket érintő cselekményekre is rákérdeztek, illetve arra, hogy éltek-e feljelentéssel. A sértetté válás időszakát a felmérés a megkérdezést megelőző öt, illetve egy évben határozta meg.

A felmérés eredményeiről európai uniós összehasonlító jelentés készült², amely azonban nem tartalmazza az egyes országokkal kapcsolatos adatok külön elemzését. Jelen tanulmányunkkal arra vállalkozunk, hogy a 2005. évi viktimológiai felmérés magyarországi adatainak elemzésével a kutatás hazai eredményeit bemutassuk és közkinccsé tegyük.

A hagyományos bűncselekmények áldozatává válás jellegzetességei

A nemzetközi felmérés adatai szerint a résztvevő harminc ország átlagában a népesség 16 százaléka esett áldozatul a vizsgált tíz legjellemzőbb bűncselekmény valamelyikének. A kutatás adatai megerősítették, hogy a résztvevő harminc ország többségében 1995, illetve 2000 óta határozott csökkenést mutat a sértetté válás gyakorisága. A legkedvezőtlenebb mutatókkal rendelkező országok: Írország, Anglia és Wales, Új-Zéland és Izland.

A magyar adatok szerint a megkérdezettek 15 százaléka vált áldozattá a megkérdezést megelőző egy évben, és 42 százalékuk került ilyen helyzetbe a megkérdezést megelőző 5 évben. Bármennyire furcsa is, ezzel a megoszlással Magyarország az áldozattá válás szempontjából legkedvezőbb mutatókkal jellemezhető négy ország egyike. A másik három ország: Spanyolország, Japán és Portugália.³

¹ Irk F. (szerk.): Áldozatok és vélemények, I-II. OKRI, Budapest, 2004, 244., 248. o.

² Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS. Tilburg University–UNICRI–UNODC–Ministry of Justice, WODC, 2007

³ Uo. 12. o.

További érdekesség, hogy az ilyen jellegű vizsgálatoknál nem működik az úgynevezett automatikus felszorzás. Az évi 15 százalékos érintettség nem jelent automatikusan 75 százalékot öt évre vonatkoztatva. Az eltérés – sok egyéb tényező mellett – három fontos okra vezethető vissza:

1. A megkérdezettek hajlamosak néhány év elteltével megfeledkezni a kisebb súlyú bűncselekményekről, és azért nem számolnak be róla, mert egyszerűen nem jut eszükbe.
2. A másik torzító tényező a telescoping-hatás, ennek következtében a rövidebb időtartamra vonatkozó kérdéseknél olyan eseményeket is említnek, amelyek valójában nem a kérdezett időtartam alatt következtek be.
3. A harmadik tényező, hogy vannak, akik többször is áldozattá váltak a hosszabb vizsgálati időszakban. E hatások következtében a rövidebb időtartamra vonatkozó kérdések esetében valamennyivel magasabb találati aránnyal kell számolnunk, mint amekkora a ténylegesen megtörtént cselekmények száma, a hosszabb időtartamra vonatkozó kérdések esetében pedig valamivel alacsonyabb értékeket fogunk kapni. A tényleges arányok Magyarország esetében valahol tíz százalék (éves szinten), és öt évre vonatkoztatva valamivel ötven százalék alatt alakulhatnak.

A felmérés hazai adatai jellemző eltérést mutatnak, ha regionális bontásban vizsgáljuk az erőszakos, illetve a nem erőszakos cselekmények áldozatává váló megkérdezettek megoszlását (3. számú táblázat).

3. számú táblázat: Az erőszakos és nem erőszakos bűncselekmény áldozatává váló személyek megoszlása régiók szerint Magyarországon (%)

Régió	Nem erőszakos bűncselekmény áldozatává váló személyek megoszlása	Erőszakos bűncselekmény áldozatává váló személyek megoszlása
Budapest	50,6	12,9
Észak-Magyarország	26,2	7,3
Közép-Magyarország	46,7	11,2
Észak-Alföld	38,0	9,1
Dél-Alföld	34,8	8,1
Közép-Dunántúl	34,6	8,1
Nyugat-Dunántúl	31,5	7,1
Dél-Dunántúl	29,3	5,2

A bűnözés nagyrészt városi jelenség. Ezért nem kell csodálkozni azon, hogy a viktimizációs ráta jellemzően negyedével magasabb a fejlett világ

városokban, mint az országok más területein (évente 19,9 százalék). A fejlődő országokban még nagyobb az eltérés a nagyvárosok és a vidéki területek között. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy az EU ICS is igazolta, hogy Budapest igen kedvező helyen áll a fejlett országok biztonságos városainak listáján. Fővárosunk a legalacsonyabb viktimizációs rátával büszkélkedhet Hongkonggal, Lisszabonnal, Athénnel és Madriddal egy sorban. A felmérés szerint a legmagasabb viktimizációs rátát Londonban és Tallinnban mérték.⁴

A járművel kapcsolatos bűncselekmények

A biciklilopás és a motorkerékpár-lopás azokban az országokban a legmagasabb, ahol ez a jármű jellemző közlekedési eszköz. Hollandiában és Dániában a legrosszabb a helyzet. A kismotor-lopás a dél-európai országokban jellemző, ahol a fiatalok ismert közlekedési eszköze a scooter. A gépkocsilopások száma elsősorban azokban az országokban magas, ahol a lakosság nagy részének birtokában van gépkocsi, de a kisegítő közlekedési eszközök (mint a bicikli vagy a motor) kevésbé elterjedtek.

Magyarországon, bár egyre többen használnak kerékpárokat és kis motorokat, nem ezek a legjellemzőbb egyéni közlekedési eszközök. A használatban lévő kerékpárok két kategóriába sorolhatók: az egyikbe a régi, csekély értékű eszközök tartoznak, ezeket kevésbé fenyegeti az eltulajdonítás veszélye, ha mégis lába kél, a károsultak sokszor nem is jelentik a bűncselekményt, mert az okozott kár nem haladja meg a szabálysértési értékhatárt. A vizsgálatban részt vevő biciklilopásban érintett megkérdezettek csaknem fele (47,6 százalék) nyilatkozott úgy, hogy nem tett feljelentést az eset után.

A másik kategóriába azok a kerékpárok tartoznak, amelyek korszerűek és jelentősebb értéket képviselnek. A tolvajok célpontjai elsősorban ezek a kerékpárok. Az értékesebb járművek tulajdonosai sokszor a hazánkba látogató külföldiek, akik értelemszerűen nem szerepelnek egy magyarországi felmérésben.

A felsorolt okok együttes hatása miatt Magyarország kedvező adatokkal jellemezhető a kerékpár- és segédmotor-lopások tekintetében. A megkérdezettek 10,6 százaléka számolt be az elmúlt öt évben történt kerékpárlopásról. Ez körülbelül megfelel a más vizsgálatokban mért arányoknak.⁵

⁴ Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: i. m. 12. o.

⁵ Irk Ferenc (szerk.): i. m. Ebben a vizsgálatban 12 százalék volt a kerékpárlopások sértetteinek aránya.

A gépkocsilopást alapvetően két okból valósítják meg az elkövetők:

- 1) A professzionális elkövetők alkatrészként értékesítik az ellopott gépkocsit, vagy a gépkocsit teljesen új papírokkal helyezik forgalomba. E bünyözési forma feltételezi a jól szervezett elkövetést.
- 2) A másik motívum a gépkocsi időszakos használatára vagy a „kocsikázásra” irányul.

Az európai felmérés adatai azt mutatják, hogy a gépkocsilopás mindenütt csökkent, és a csökkenést elsősorban a kevésbé professzionális elkövetők számának visszaszorulása okozta. Valószínűleg ebbe belejátszik az is, hogy a gépkocsi lopását megelőző technikai és IT-eszközök fejlettsége valóban visszaszorítja az amatőr, nem eléggé felkészült bűnelkövetőt.

A motorizáció terén Magyarország lemaradása jelentős: az autóval bíró háztartások arányában az európai mezőny alsó harmadában vagyunk.⁶ A magyar országos mintában a megkérdezett háztartások hetven százalékának van autója. A személygépkocsi Magyarországon státus fogyasztási cikknek számít, és az átlagos háztartásoknak jelentős beruházás egy új gépjármű megvásárlása. A kocsi elvesztése súlyos teherteret a sértetteknek, így nem meglepő, hogy nagyon súlyos bűncselekménynek tartják. A cselekménnyel okozott kárt Lengyelország után nálunk ítélték a legnagyobb arányban súlyosnak, vagy nagyon súlyosnak. (26,8 és 68,9 százalék). Egy korábbi vizsgálatból kiderül, hogy a lakosság csaknem háromnegyede (71 százalék) súlyos problémának tartja Magyarországon az autólopást.⁷ A bűnügyi statisztika és az önbevallásos vizsgálatok eredményei szerint azonban nem számít túlságosan gyakori cselekménynek. A vizsgált évben a megkérdezettek 0,2 százalékának lopták el az autóját.

Öt éven belül a vizsgálati személyek 2,4 százalékától lopták el a gépkocsiját, de 12 százalékuk vallotta, hogy a gépkocsijából történt lopás. A gépjárműlopások esetében nagyon magas a feljelentési arány, a megtörtént esetek 93 százalékát jelentették a rendőrségen.

Betöréses és alkalmi lopás

Átlagosan a háztartások 1,8 százaléka vált a kérdéses előtti egy évben betörés sértettjévé. A felmérés adatai szerint a nagyvárosok betöréses lopási rátája ennél kedvezőtlenebb (2,3 százalék). A hazai mutatók szerint a megkérdezettek

⁶ Európai társadalmi jelentés. Tárki, Budapest, 2008

⁷ Irk Ferenc (szerk.): i. m.

1,6 százaléka szenvedett el betöréses lopást, és egy százalékuk betöréses lopás kísérletét a megkérdezés előtti egy évben.

Ezek a számok jóval magasabb érintettségi arányt jeleznek, mint ami a bűnügyi statisztikából látszik. A magyarországi bűnügyi statisztika adatai szerint a betöréses lopások száma az 1990-es években még évi nyolcvanezer szinten volt, de számuk 1997 óta folyamatosan csökken. Az utóbbi négy-öt évben már csak körülbelül évi negyvenezer esetet regisztrál a bűnügyi statisztika. Ezek az adatok lakossági arányokra vonatkoztatva 0,4 százalékos érintettséget jeleznek. A viktimizációs felmérésben megjelenő 1,6 százalékos érték ennek a négyszerese, ami mindenképpen soknak tűnik, tekintve, hogy a megkérdezettek 76 százaléka jelezte, hogy a cselekményt jelentette a rendőrségen. Az elmúlt tíz évben a természetes személy sérelmére elkövetett deliktumok száma az összes eset négyötödét tette ki.

A sértettek a betöréses lopásokat kevésbé tartják súlyos bűncselekménynek, mint a gépjárműlopást. A betörést csak a megkérdezettek 41 százaléka tartotta nagyon súlyosnak. Az enyhébb megítélés hátterében valószínűleg az okozott kárérték áll.

A napi tapasztalatokat megerősítik az adatok, azt jelezve, hogy leggyakrabban alkalmi lopás áldozatává válnak a sértettek. A vizsgált harminc ország lakosságának négy százaléka, és a felmérésben szereplő városok lakosságának hat százaléka vált alkalmi lopás sértettjévé. A fejlődő országok speciális helyzetben vannak a zsebtolvajlás szempontjából: a viktimizációs ráta tíz százalék, vagy magasabb. Ezekben az országokban a személyi tulajdon elleni lopások felét a zsebtolvajok követik el.⁸

Áldozattá válás a kapcsolati bűncselekményeknél

A felmérés háromfajta bűncselekményt sorolt az úgynevezett „kapcsolati bűncselekmények” kategóriájába: 1) a rablást; 2) a szexuális bűncselekményeket; és 3) a testi sértést és fenyegetést.

A felmérés szerint átlagosan a lakosság egy százaléka válik rablás áldozatává, ha az országos mintát vizsgáljuk, és 2,4 százalék a rablás sértettjévé váló személyek aránya a nagyvárosokban. A sértetté válás jellegzetességei azonban

⁸ Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: i. m. 13. o.

eltérnek: a fejlett országok nagyvárosaiban a lakosság 1,4 százaléka válik rablás áldozatává, míg a fejlődő országok városi lakosainak már 6,1 százaléka.⁹

Budapest biztonságos bűnügyi helyzetét jelzi, hogy ha a jellemző nagyvárosi rablás viktimizációs gyakoriságával számolunk (és Budapest lakosságából kihagyjuk a 0–14 éves gyermekeket), akkor 2,4 százalékos lakossági viktimizációs rátával számolva évente 20 803 rablási cselekménynek kellene történnie Budapesten. Ezzel szemben az ismertté vált rablási és kifizetési bűncselekmények országos adata 3500-3600 körül mozog. Ezek a számok természetesen nem tartalmazzák a rejtve maradó cselekményeket. Mindemellett oly nagy az eltérés, hogy a számok inkább Budapest biztonságos volta mellett érvelnek, mintsem ellene.

A *szexuális cselekmények* viktimizációs felmérés kapcsán történő számbavétele nem egyszerű. A hazai nagymintás vizsgálat is azt jelezte, hogy feltehetően nem a lakossági megkérdezés a legmegfelelőbb módszer a latencia vizsgálatára.¹⁰ A megkérdezés nehézsége, hogy kulturális különbségek is befolyásolják, hogy a nők milyen típusú magatartást tekintenek ellenük irányuló bűncselekménynek. Ezt a nehézséget a nemzetközi felmérés úgy kísérelte meg csökkenteni, hogy csak azokat a szexuális jellegű cselekményeket sorolta e kategóriába, ahol a támadás fizikai sérüléssel járt. Az eredmények szerint az Egyesült Államokban, Izlandon, Svédországban és Észak-Írországban megkérdezett nők egy százaléka mondta, hogy szexuális támadás sértettjévé vált. A felmérés adatai szerint Magyarországon és Mexikóban a szexuális cselekmények viktimizációs rátája kisebb mint 0,1 százalék. Az adatok azt mutatják, hogy a szexuális cselekmények előfordulási gyakoriságában nincs különbség az országos, illetve a nagyvárosi minták szerint.¹¹

A *testi sértés* előfordulása a legjellemzőbb a kapcsolati bűncselekmények kategóriájában, és ez teszi ki a cselekmények felét. A tapasztalatok szerint a nagyvárosi lakosok nagyobb arányban válnak erőszakos bűncselekmények sértettjévé, mint az országok más területein. A nemzetközi összehasonlítás eredményei azt mutatják, hogy vannak olyan területek, ahol a testi sértés viktimizációs rátája nagyobb mint tíz százalék (például Johannesburg). Angliában és Walesben, Hollandiában és Írországban is négy százaléknál magasabb a testi sértés sértettjévé válás megoszlása.

⁹ Uo.

¹⁰ Virág Gy.: Szexuális erőszak. In: Irk Ferenc: (szerk.): i. m. II. kötet, 71–83. o.

¹¹ Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: i. m. 14. o.

A legalacsonyabb (egy százalékot el nem érő) kategóriába Portugália, Olaszország és Japán tartozik.

Az *erőszakos cselekmények* elkövetése összefüggésben lehet a fegyvertartás restriktív vagy megengedő szabályozásával. A felmérés eredményei szerint az Egyesült Államokban a háztartások 29 százalékában található fegyver, míg a nyugat-európai országok háztartásainak mindössze négy százalékában. Amerikában mind a rablás, mind a testi sértés bűncselekményét nagyobb valószínűséggel követték el fegyver használatával.

A nem hagyományos bűncselekmények áldozatává válás jellemzői

A felmérés adatai szerint minden tíz emberből egy *vásárlói csalás* sértettjévé válik. Észtország, Görögország és Bulgária helyzete kiugrónak tekinthető, itt ugyanis a csalás előfordulása meghaladja a húsz százalékot. A skála másik végén Japán található, ahol a megkérdezettek kevesebb mint két százaléka tett említést effajta bűncselekményről.

Magyarországon a megkérdezettek ötöde (20,2 százalék) jelezte, hogy vásárlásai során csalás sértettjévé vált az elmúlt egy évben. A többi volt szocialista országhoz hasonlóan hazánkban is magas a vásárlásokkor elszenvedett csalások száma, ez jelentős részben valószínűleg a korábbi időszak öröksége. Ezek a csalások többnyire nem okoznak jelentős kárt a sértetteknek, és – bár az emberek többségét zavarja – a lakosság mégis meglehetősen elfogadó e cselekmények tekintetében. Ezt jelzi, hogy a sértettek mindössze az esetek két százalékában tettek feljelentést a rendőrségen. Az is rontja a feljelentési hajlandóságot a csalások esetében, hogy az áldozatok sokszor szégyellik az esetet, inkább eltitkolják, hogy becsaphatóknak bizonyultak.

Az *internetes vásárlás* egyre népszerűbbé válik Magyarországon, ennek következtében egyre gyakoribb, hogy a vásárlókat ebben az üzletágban is becsapják. A csalás sértettjévé válók kilenc százaléka mondta, hogy a csalás az internetes vásárlásához kapcsolódott. Ez azt mutatja, hogy az országos mintába tartozó személyek egy százaléka internetes csalás sértettjévé vált a vizsgált évben. Ez az arány az internetes vásárlások méretéhez igazodva az Egyesült Államokban a legmagasabb (3,3 százalék).¹²

¹² Uo. 15. o.

A magyarországi bűnügyi statisztika szerint a *csalások* száma az utóbbi húsz évben dinamikusan nőtt: korábban évente két-hármezer esetet regisztrált a statisztika, ez a szám a kilencvenes években néhány sorozatbűncselekmény miatt elérte a százezret, majd a 2000 utáni években huszonöt-harmincezer körül alakul – elérve, egyes években meghaladva a vagyoni elleni bűncselekmények tíz százalékát.

Figyelembe véve az alacsony feljelentési hajlandóságot, még nagyon sok latenciában maradó esettel kell számolnunk. A felmérésben jelentkező több mint húszszázalékos érintettség egy nagy gyakoriságú bűncselekménytípusra hívja fel a figyelmet.

A felmérésben külön kérdés irányult a *bankkártyacsalások* előfordulására. Az országos minta alapján a megkérdezettek kb. hét százaléka számolt be ilyen esetről, a nagyvárosokban azonban már a megkérdezettek tíz százaléka. Ennek alapján a bankkártyacsalás viktimizációs rátája az országos mintákban 0,9 százalék, a nagyvárosi mintákban másfél százalék.¹³

A hazai országos minta alapján Magyarországon (még) nem jellemző ez a bűncselekménytípus. A mintában megkérdezett személyek között mindössze egy esetben fordult elő, hogy hitelkártyacsalás sértettjévé vált valaki. De a fizetőeszköz rohamos terjedésével valószínűleg egyre gyakrabban fogunk találkozni ilyen esetekkel.

A *korruptió*s cselekményeket igen nehéz mérhetővé tenni. A vizsgálat az „utcai szintű” korrupció előfordulási gyakoriságát mérte, amely az iparilag fejlett országok csoportjában kevesebb mint egyszázalékos előfordulást mutat. Az adatok azonban arra utalnak, hogy a hivatalos személy részéről elvárt megvesztegetés mintha gyakoribb előfordulású lenne Görögországban és az EU-hoz nemrégiben csatlakozó kelet-közép-európai országokban. Az ICVS adatai hasonló helyzetet mutatnak, mint amelyet a Transparency International évenként kiadott korrupciós indexe jelez.

A magyarországi felmérésben a megkérdezettek 6,9 százaléka számolt be korrupciós tapasztalatokról. Ez meglehetősen magas arány, tekintettel arra, hogy a hivatalos bűnügyi statisztikában a korrupciós ügyek aránya a 0,1 százalékot sem éri el. A megkérdezettek ebben az esetben is alacsony feljelentési hajlandóságot jeleztek. Saját bevallásuk szerint mindössze az esetek három százalékát jelentették a rendőrségen. Az összetételt vizsgálva kiemelkednek

¹³ Uo.

a rendőrökkel kapcsolatos esetek. Az összes bevallott vesztegetés több mint felében (55 százalék) érintett valamilyen rendőr. A leggyakrabban közúti ellenőrzés esetében szokott sor kerülni vesztegetésre, illetve a különböző szabálysértési ügyek elbírálásakor.

Az EU ICS széles értelemben vette figyelembe azokat a cselekményeket, amelyek valakit vallása, származása vagy szexuális orientációja miatt értek. A 15 régi EU-tagállamban az ilyen cselekmények a megkérdezettek három százalékát érintették. A migránsnak tekinthető megkérdezettek körében viszont az előfordulás már tíz százalék volt.

A droggal kapcsolatos problémákra az EU ICS felmérése kérdezett rá. Átlagosan a megkérdezettek tíz százaléka jelezte, hogy a szomszédságában észlelte a drogproblémát. Görögországban a megkérdezettek negyede jelezte, hogy találkozott a problémával. A Svédországban, Magyarországon és Finnországban megkérdezettek csupán öt százaléka jelzett ilyen gondot.

A bűnözési trend alakulása

Az ICVS adatai alapján, ha nem teljes mértékben is, de összehasonlíthatjuk az egyes országok bűnözési helyzetét. A tizenöt fejlett ország a kezdetektől részt vesz az ICVS-ben, azaz 10-15 éve rendelkezésre álló adatokat lehet elemezni. Az említett országok adatainak elemzése azt mutatja, hogy a viktimizációs ráta a kilencvenes évek első felében tetőzött, azóta viszonylagos gyorsasággal csökken. A csökkenés elsősorban a vagyoni elleni cselekmények körében, és mindenekelőtt a közlekedési járművekkel kapcsolatosan elkövetett bűncselekményeket (például a gépkocsilopás, biciklilopás, jogtalan használat stb.) jellemzi. 2004-ben az országok többségében a bűnözési ráta a nyolcvanas évek végének adatait implikálta.

A bűnözés szinte általánosnak mondható csökkenése a leginkább figyelemreméltó jelensége a viktimizációs felmérésnek, és ez a helyzet igazi teoretikus magyarázatot igényel a kriminológusoktól. A kriminálpolitika gyakorlata az egyes országokban jelentősen eltér, és úgy tűnik, hogy nem is a bűnözés tényleges valóságához igazodik. Az ICVS adatai jelzik, hogy a betöréses lopás elleni eszközök gyors terjedése minden résztvevő országban nyomon követhető. Könnyen lehet, hogy a megerősített biztonság az egyik fő hajtóerő a bűnözés általános szintjének csökkenésében.

Viktimizáció és a rendőrség által regisztrált bűnözés

A felmérésben a kutatók összevetették a viktimológiai felmérés alapján mért áldozattá válási gyakoriságot és – a European Sourcebook on Crime Statistics alapján – a rendőrség által regisztrált bűnözési adatokat.¹⁴

Az eltérő felmérési módszerrel gyűjtött adatok a fejlett országok vonatkozásában erősebb korrelációt mutattak, ha a viktimológiai felmérésből azokat a cselekményeket vették számba, amelyekben a sértett feljelentette a sérelmére elkövetett bűncselekményt. Más szavakkal: szorosabb a kapcsolat a bűnözés relatív veszélye és az áldozattá válás között, ha tekintetbe vesszük az egyes országok lakosainak eltérő feljelentési hajlandóságát. A fel nem jelentett áldozattá válási események és a rendőrségi adatok között mért korreláció gyenge, és statisztikailag ritkán szignifikáns.¹⁵ Ezek az összefüggések ismét alátámasztják, hogy a hivatalos kriminálstatisztika adatai kevésbé alkalmasak az országok bűnözési helyzetének összehasonlítására. Úgy tűnik, hogy az áldozattá válással kapcsolatos lakossági megkérdezések kielégítőbb összehasonlítási alapot teremtenek.

A magyarországi adatokat vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a hivatalos bűnügyi statisztika és a viktimizációs adatfelvételből származó adatok messze állnak egymástól. A viktimizációs felvétel jóval magasabb érintettségi értékeket mutat, mint ami a hazai bűnügyi statisztikából látszik. A viktimizációs adatfelvétel alapján számítható latenciaértékek valószínűtlenül magasak. Még akkor is jelentős különbség mutatkozik az adatok között, ha az adatfelvételből azokat az adatokat vesszük figyelembe, amelyeknél a megkérdezettek azt jelezték, hogy tettek feljelentést a rendőrségen. A legmagasabb bejelentési hányaddal (93 százalék) bíró autólopások esetében is kétszeres eltérés mutatkozik az egy évre vonatkozó esetek között. Az elmúlt évet vizsgálva a különbség már négyszeres, és az ötéves periódusra vonatkoztatva az adatokat, a viktimizációs felmérésben ötször annyian jelezték, hogy ellopták az autójukat és tettek feljelentést, mint amennyi a bűnügyi statisztikában szerepel. Mivel ez a legnagyobb arányban bejelentett bűncselekménytípus, azt várnánk, hogy a két forrásból származó adatok jobban közelítenek egymáshoz.

¹⁴ A "European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics" című CoE-projektrel kapcsolatos részletes információk megtalálhatók: <http://www.europeansourcebook.org/>

¹⁵ Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P.: i. m. 16. o.

A nagyfokú eltérésre valószínűleg a magyar háztartásokban tapasztalható, a gépkocsit különösen felértékelő értékrend miatt felerősödő, telescoping-hatás lehet a felelős. Más vizsgálatok is, bár alacsonyabb bejelentési hajlandóság mellett, de hasonló arányokat mértek.

Ez a jelenség arra hívja fel a figyelmet, hogy nincs mód az áldozattá válási felmérések és a bűnügyi statisztika közvetlen összevetésére. A két forrásból származó adatokat függetlenül kell kezelni, és csak a tendenciák vethetők össze.

A feljelentés és a rendőrség tevékenységével való elégedettség

Az áldozattá válási gyakoriság jellemzőitől eltérően a rendőrségi feljelentés és más sértetti megoldások kevéssé különböznek, attól függően, hogy a sértett nagyvárosban vagy vidéken él. A feljelentési hajlandóságot alapvetően két szempont befolyásolja:

- 1) Milyen súlyos az elszenvedett bűncselekmény, és
- 2) van-e lehetőség biztosítási igény érvényesítésére.

A feljelentési gyakoriság majdnem százszázalékos a gépkocsilopások körében, és kevesebb mint tízszázalékos a szexuális bűncselekmények esetében. A nemzetközi vizsgálat a feljelentési hajlandóságot öt bűncselekménytípus esetében vizsgálta, ugyanis ezek közül átlagosan minden négyből egyet feljelentettek a sértettek. A vizsgált bűncselekmények: gépkocsiból lopás, biciklilopás, személyi tulajdont károsító lopás, betöréses lopás, illetve betöréses lopás kísérlete. A sértettek több mint hatvan százalékban feljelentették a bűncselekményt Ausztriában, Belgiumban, Svájcban, Svédországban, Németországban, Angliában és Walesben, Skóciában, valamint Dániában.¹⁶ Isztambul, Bulgária és Hongkong esetében kevesebb mint negyven százalékban éltek feljelentéssel a sértettek. A fejlődő országokban tapasztalhatjuk a legalacsonyabb feljelentési gyakoriságot. Az említett öt bűncselekmény miatt a fejlődő országok több mint felében húsz százaléknál kisebb arányban tettek feljelentést a bűncselekmény miatt.

A nemzetközi vizsgálat eredményei szerint a feljelentéssel élő sértettek nagyjából fele elégedett volt azzal, ahogy a rendőrség kezelte az ügyét. Tény, hogy vannak olyan országok is, mint például Dánia és Svájc, ahol a sértettek hetven százaléka elégedett a rendőrség tevékenységével. 2000 óta azonban

¹⁶ Uo. 17. o.

néhány országban mérséklődött a rendőrség tevékenységével kapcsolatos sértetti megelégedettség, ilyen például az Egyesült Államok vagy az Egyesült Királyság.

A sértettek segítése

A vizsgálatban négy bűncselekmény kapcsán kérdezték meg, hogy a feljelentés után kapott-e valamilyen speciális támogatást a bűncselekmény következményeinek enyhítése érdekében. A négy bűncselekmény miatt feljelentéssel élő megkérdezettek körében a legjellemzőbb, hogy szexuális bűncselekmény sértettjeként kaptak segítséget (30 százalék), és valamivel kevesebb mint tíz százalékuk kapott rablás és testi sértés bűncselekmény kapcsán segítséget. Igen jellemző, hogy a betöréses lopás miatt feljelentéssel élő sértettek számára nem kínálnak semmilyen támogatást. A sértettek segítése az angolszász országokban, Hollandiában és Svédországban a leginkább jellemző. A felmérésben részt vevő országokban a súlyos bűncselekmény miatt feljelentéssel élő megkérdezett sértettek mindössze nyolc százaléka kapott speciális támogatást, de 43 százalékuk jelezte, hogy szüksége lett volna efféle segítségre. A számítások alapján úgy tűnik, hogy a segítségre szoruló sértettek mindössze 21 százaléka jut valóban segítséghez.¹⁷ Úgy fest, hogy a betöréses lopás sértettjei esetében a legnagyobb a szakadék a segítségre szoruló sértettek száma és a nekik felajánlott segítség között.

Félelem a bűnözéstől

Mint a korábbi években is, a bűnözési félelmet azzal a kérdéssel mérték, hogy mit gondol a megkérdezett: a következő egy évben betörnek-e a lakásába/házába? Az aggodalmak szintje korrelál a tényleges betöréses lopások szintjével. Az aggodalmak a legkifejezettebbek Japánban, Görögországban és Olaszországban, és a legkevésbé jellemzők Finnországban, Dániában, az Egyesült Államokban, illetve Svédországban és Hollandiában. Az elmúlt években a betöréses lopások számának csökkenésével párhuzamosan csökkent az attól való félelem is.

¹⁷ Uo. 18. o.

A biztonságérzet hiányát jól méri az a kérdés, hogy a válaszadó hogyan viszonyul ahhoz a helyzethez, ha éjjel kell az utcán tartózkodnia. Bulgária, Lengyelország és Görögország lakosainak biztonságérzete igen rossz, a skandináv országok, Hollandia, illetve Kanada lakosai viszont biztonságban érzik magukat. A fejlődő országok lakói érzik a legkevésbé biztonságban magukat, bár a biztonságérzet hiánya nem mutat kapcsolatot a közterületi bűnözés adott országbeli alakulásával. Az adatok azt mutatják, hogy azokban az országokban, ahol a megkérdezettek a közvetlen szomszédságukban észlelik a drogproblémát, ott jelentős mértékben csökken a személyes biztonságérzet.

Irodalom

Irk F. (szerk.) (2004): *Áldozatok és vélemények I–II.* OKRI, Budapest
Európai társadalmi jelentés. (2008) Társki, Budapest

Van Dijk, J. – Van Kesteren, J. – Smit, P. (2007): *Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS.* Tilburg University–UNICRI–UNODC–Ministry of Justice, WODC

Van Kesteren, J. N. (2007): *Integrated Database from the International Crime Victims Survey (ICVS), codebook and data.* INTERVICT, Tilburg

Virág Gy. (2004): *Szexuális erőszak.* In: **Irk F. (szerk.):** i. m. II. kötet, 71–83. o.